

A magyar óvodaügy története az Óvodamúzeumban

A martonvásári Óvodamúzeum egyedülálló módon mutatja be a magyar óvodáztatás történetét a kezdetektől az 1960-as évekig. A múzeumnak Martonvásár, az első óvodákat alapító Brunszvik Teréz legkedvesebb települése ad otthont. A múzeum épülete a város egykori óvodája, melyet Brunszvik Teréz unokaöccse, Brunszvik Géza építtetett 1883-ban.

A magyar óvodák története 1828-ban kezdődött Budán, mikor Brunszvik Teréz családjának Mikó utcai házában megnyitotta a „kisgyermeki őr- és védintézetet”, mely nemcsak Magyarországon, hanem Közép-Európában is az első óvoda volt. A mintát számára az akkor a világon elsőként létrehozott angol óvodák nyújtották.

„*A nevelés teszi az embert, s az ember a hazát*” - írta naplójába Brunszvik Teréz. Ki is volt ő? Ezt legjobban Hornyák Mária történész, Teréz életének, munkásságának legavatottabb kutatója foglalta össze:

„*Brunszvik Teréz korának egyik legsziporkázóbb, legrokonszenvesebb, követésre méltó nőalakja. 1775-ben született, ifjúkorát a francia forradalom és a napóleoni háborúk idején élte. Ötvenéves volt a reformkor kezdetén, és a hetvennégyet taposta, amikor kitört az 1848-as forradalom. Nyolcvanhét évesen, 1861-ben hunyt el, hat évvel a kiegyezés előtt. Kapcsolatban állt Pestalozzival a világhírű pedagógussal és Beethovennel, Széchenyivel és Vasvári Pállal. Személyesen ismerte Alexander von Humboldt a Berlini egyetem névadó tudósát és Metternichet a Habsburg Birodalmat irányító politikust, Liszt Ferencet és Barabás Miklóst.*

Teréz az arisztokrata lányok gondtalan, ám talmi csillogású életét élte, amikor rádöbbsent, hogy őt a Teremtő nem mindennapi tanúságtételre szánta. Megismerte a jeles svájci pedagógus, Pestalozzi élő hitből táplálkozó nevelői tevékenységét, az egyszerű nép önzetlen szolgálatát, ő is elkötelezte magát mindezek mellett. Hittel vállalta küldetését, s e szolgálatnak szentelte minden idejét, pénzét, energiáját. Segítette az éhezőket, támaszt nyújtott az elesetteknek, magához vett és felnevelt egy szegény árva kislányt. 1828-ban pedig megnyitotta hazánk, sőt a monarchia első kisdédóvóját, amelyet újabb és újabb alapítások követtek.

Terézt az óvodák létesítésénél nem csupán holmi szépen hangzó szociális vagy humánus szempontok vezérelték, hanem ennél jóval több: a gyermeki lelkek megmentésének a vágya. Fő célja volt, mint írja, hogy „megóvja elfajulástól a hon jövő korának csemetéit, s gerjessze bennük az isteni szikrát”. Kisdedóvóiba elsősorban azokat a gyermekeket gyűjtötte egybe, akiket otthon senki sem nevelt, s akik így szeretetből, jóságból, testvériességből nem kaphatták meg azt az útravalót, amely nélkül egész emberré, istenhívő és emberszerető felnőtté nehezen lehettek volna.”

Brunszvik Teréz az óvodáztatás országossá tétele érdekében, hazánk egyik első civil szervezeteként, egyesületet hozott létre. Munkásságának köszönhetően az általa kiváló pedagógiai tudással működtetett első intézményt hamarosan számos további óvoda követte. Pest-Budán és vidéken, de Ausztria és Dél-Németország első óvodái is az ő hatására és közreműködésével nyitották meg kapuikat.

Teréz sokrétű és kitartó szervező tevékenysége egyre szélesebb körökben tudatosította, hogy a gyermek a nemzet és az emberiség jövőjének záloga, akit szeretetben kell nevelni. 1848-ban már mintegy száz óvoda működött az országban.

Az első óvodák foglalkozásai meglehetősen iskolaszerűen zajlottak. Az első fél évszázadban az óvók férfiak voltak. Egy óvodában általában egy óvó dolgozott, a hozzá járó kettő és hat év közötti óvodások létszáma gyakran meghaladta a százat.

Az óvodák életében jelentős változást hozott az ún. Fröbel-módszer elterjedése. Friedrich Fröbel (1782-1852) német pedagógus, kivel Brunszvik Teréz is több levelet váltott, sokrétű nevelési rendszere a gyermeki cselekvési ösztönre és ezen keresztül történő fejlesztésre épül. Az angol óvodai módszerekkel szakítva kidolgozta a „Kindergarten”, azaz „Gyermekkert” óvodai modellt, mely a XIX. század utolsó évtizedeire az egész világban elterjedt.

Fröbel foglalkoztatási eszközrendszere a fokozatosságra épül. Az egyes eszközöket „adományoknak” nevezi. A tevékenységet a gyerekek egy négyzetláncos asztalon végzik, miközben „cselekményes dalokat” énekelnek. Az eszközök jelentős része a térformák megismerését segíti elő, de szerepet kapnak a színek és a mozgások is. Számos mára elfelejtett eredetű, de napjainkban is használt technikát ő vezet be: papírfűzés, lerakólapocskák (iskolai logikai

készlet), agyagozás, magragasztás, papírhajtogatás, szalvétavágás, alakzatok kivarrása stb.

Fröbel módszere 1870 és 1890 között hazánkban is termékeny táptalajra lelt. Eszközkészletét a pesti Sziklai-féle taneszköz bolt évtizedeken keresztül sikerrel árusította. Megalakult a Fröbel Nőegylet, mely saját óvóképzőt működtetett, de már elsősorban óvónőket, akkori szóhasználattal „gyermekkertésznőket” képezve.

A Fröbel-módszer erősen megosztotta az akkori magyar óvótársadalmat. A módszer hívei igen hasznosnak tartották, míg a másik csoport teljesen ellenezte használatát a magyar óvodákban. A polémia hosszú évek után csendesedett el. Eszközeit végül is még évtizedekig használták a magyar óvodákban, de nem Fröbel szigorú útmutatásai szerint.

A magyar óvodáztatás újabb jelentős szakasza a XIX. század végével kezdődött. Hat évtizednyi teljes kormányzati szabályozatlanság időszakát zárta le az 1891-ben meghozott óvodai törvény, mely a világon elsőként magas színvonalon szabályozta az intézményes kisgyermek nevelés követelmény- és feltételrendszerét. Leszögezte, hogy a településeknek óvodát kell létrehozniuk, a 3-6 éves gyermekek részére. Pontosan rögzítette a működés rendjét. Nyolcvan főben korlátozta az egy óvónőre jutó létszámot.

Ekkorra már szinte teljesen kiszorították az óvónők a férfiakat az óvodákból. Az óvodások oktatását a törvény tiltotta. Az óvodai foglalkozások köre az ima, társalgás, mese, ének, játék, testgyakorlás és munka köré csoportosult. Az óvodákban törekedtek külön munka és külön játszóterem kialakítására.

A nevelés alapját erkölcsi, elsősorban vallás erkölcsi nevelés, az érzelmi fejlesztés biztosította, a trianoni döntés után pedig ezen belül különösen nagy hangsúlyt kapott a hazaszeretetre való nevelés.

Az óvodai törvény megjelenése után néhány év alatt megtöbbszöröződött az óvodák száma. Az addigi egyleti, alapítványi, községi, városi, egyházi fenntartású intézmények mellett megjelentek és nagyszámban nyíltak állami óvodák is.

A XX. század elején új színfolt jelent meg a magyar óvodapedagógia palettáján: a magánóvoda. Brunszvik Teréz óvodáit elsősorban a társadalom nagy részét kitevő alacsony életszínvonalú családok gyermekeinek hozta létre. A módosabb, gazdagabb családok gyermekeivel az anya és apa felügyelete mellett dajka, nevelő, nevelőnő sok esetben egy család foglalkozott. A XIX-XX. század fordulója hozta meg azt a szemléletbeli váltást a felsőbb társadalmi rétegek gondolkodásmódjában, mely kialakította a magánóvodák iránti igényt. A gyermekpszichológiai kutatások közismertté válásával a szülők kezdték előnyösnek tartani, ha gyermekük hasonló korúak közösségében szocializálódik, ezért magánóvodákba járatják őket.

Míg akkor egy átlagos óvodában hatvan-nyolcvan volt a csoportlétszám, a magánóvodákba legtöbbször csak nyolc-tíz gyerek járt. Ennek oka többek között az volt, hogy 10 fő alatt nem volt bejelentési és adófizetési kötelezettsége a működtetőnek. Elsősorban polgári származású óvónőknek nyújtott egzisztenciális lehetőséget a magánóvoda nyitása. A magánóvodákba jó minőségi, drága játékok voltak.

Az 1920-1930-as évektől egyre több magyar magánóvoda alkalmazta Maria Montessori napjainkban is használt pedagógiai rendszerét, melyet kezdetben hollandiai tanfolyamán, majd a Budapesten Bélaváry-Burchard Erzsébet által szervezett kurzusokon sajátították el az óvónők. Montessori maga is többször járt hazánkban.

A második világháború után gyökeres változás történt az óvodai intézményrendszerben és a pedagógiai irányban. A háború pokla az óvodaépületeket mint középületeket különösen sújtotta. Az újjáépítés nehéz éveinek bizakodó hangulatát az óvodák 1948-as államosítása törte le. A kommunista diktatúra az óvodákat is az ideológiai harc frontjának tekintette. Az addig biztos alapot nyújtó szakirodalmat, vezérkönyveket, de még az ideológiamentes szemléltetőképeket sem lehetett többé használni. Az ezek helyett nyújtott, a szocialista embertípus kialakításáról szóló, brosúra színvonalú, szakmailag értékelhetetlen és ideológiailag is zavaros útmutatók megvalósíthatatlanok voltak. Az óvodai foglalkozások számottevő részének a Rákosi Mátyást és Sztálint éltető személyi kultusz adta a témáját. A magyar óvodapedagógia súlyos válságba került.

Szerencsére a magyar óvoda a néhány éves mélypont után magára talált és visszakerült a nemzetközi élvonalba. Az 1950-es évek közepétől a Kodály Zoltán és Forrai Katalin nevéhez fűződő világhírű kisgyermeki zenei nevelési módszer, valamint a környezeti nevelési rendszer kiemelkedő teljesítménye az óvodaügynek. Az 1960-as évek számos magas színvonalú, nemzetközi érdeklődésre számot tartó komplex szakmai módszer kidolgozásának bölcsője lett.

A korszak teljesen átalakította az óvodák intézményrendszerét. Míg korábban az óvodák többségében nem ebédeltek és aludtak ott a gyerekek, a korszakban igyekeztek minden óvodát napközi otthonossá alakítani. Az 1960-as évek végére már szinte minden óvodában ott ebédeltek és aludtak a gyerekek. Ennek oka az a politikai szándék volt, hogy minél több anya munkarejét vonják be a gazdaságba. Szintén ez okból új óvodák százai nyíltak, jelentős számban üzemi óvodaként.

Az emeleti kiállításrész a magyar óvodapedagógus-képzést mutatja be, mely a kezdetektől napjainkig a nemzetközi szinten kimagasló színvonal jellemzi.

Brunszvik Teréznek súlyos gondot okozott, hogy megfelelő óvóurakat találjon óvodáiba, ezért fontosnak tartotta egy képezde felállítását. Az 1837-ben Tolnán megnyitott óvóképző avatását a világelső londoni egy évvel, a németországi második néhány hónappal előzte meg, így hazánk nemcsak az óvodák, hanem az óvóképzés létrehozásában is a világelsők között található.

A tolnai mellett „példány”, azaz mintaóvoda is működött. A képző első igazgatója a szakembernek kiváló, de kétes jellemű Warga István volt. A nehéz megközelíthetőség miatt az iskola 1843-ban a pesti Valero utcába költözött, ahol a pályája kezdetén Martonvásáron, Brunszvik Ferenc gyermekei mellett nevelősködő Ney Ferenc lett az igazgató. A képző jelentőségét mutatja, hogy 1877-ben a budapesti Rózsák terén felépített új épületének avatásán Erzsébet királyné és férje, Ferenc József is részt vett.

Az első évtizedekben csak férfiak voltak az óvóképző hallgatói, az első nő 1858-ban végzett, az 1870-es években pedig már a nők a főszerep. Az 1880-as években már egyáltalán nincs férfi tanulója az óvóképzőknek, át is nevezik ezeket „óvónőképzővé”, sok évtizedre elzárva az utat a férfiak előtt.

Az 1891. évi óvodai törvény végrehajtása óvónők százait igényelte, újabb és újabb egyházi és állami képzők kezdték meg működésüket. A lányok szűkös

továbbtanulási lehetőségei miatt nagyon népszerű volt a szakma, az óvodai hálózat kiépültével azonban csökkent az igény az óvónők iránt, így az 1910-es évektől a kormányzat korlátozta a képzést. Drámai törést jelentett az első világháborút lezáró békeszerződés trianoni döntés, mivel a képzők nagyobb hányada az országtól elcsatolt területekre esett, viszont a megmaradt iskolákban a szakember koncentráció erősítette a képzés színvonalát, nem úgy, mint az 1948. évi államosítás utáni igen csak rövid képzési idejű tanfolyamok bevezetése.

Az 1960-as évektől az addigi középfokú képzés szerepét egyre inkább átvette a felsőfokú főiskolai képzés. Napjainkban már a dajkai munkakör is középfokú szakképesítéshez kötött.